

Пирожков С., академік НАН України, віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України; Хамітов Н., доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

Ноосферна цивілізація: від потенцій до нової реальності // Вісник НАН України. – 2018. – № 2. – С. 71–73.

Україна: проблеми цивілізаційної суб'єктності

У 2018 р. Україна святкує століття своєї Національної академії наук, а перший президент УАН Володимир Іванович Вернадський відзначив би своє 155-річчя. Від самого початку свого існування Академія наук відіграла величезну роль у набутті *цивілізаційної суб'єктності* Української держави. Але що таке цивілізаційна суб'єктність, чим вона відрізняється, наприклад, від політичної суб'єктності?

На наш погляд, *цивілізаційна суб'єктність* – це створення для громадян країни довгострокових можливостей гідного життя й самореалізації в умовах функціонування економічних, політичних і духовно-культурних процесів, які формують реальні підстави позиціонування країни у світі.

Цивілізаційна суб'єктність не є результатом низки нехай блискучих, але тимчасових політичних або військових перемог, вона виступає *стратегічним процесом*, розрахованим на десятиліття й століття, і вкорінена в бутті нації, яка, розгортаючи свої найкращі ментальні риси, творчо самореалізується серед інших націй, продуктивно і вільно обмінюючись із ними своїми інноваційними здобутками. Саме цивілізаційна суб'єктність є умовою авторитету країни у світі та її справжньої, глибинної національної безпеки.

Кожна з країн світу, які сьогодні є сильними геополітичними гравцями, – США, Велика Британія, Німеччина, Китай – має свою цивілізаційну суб'єктність; інша справа, що якість цієї суб'єктності може бути різною і за неї можна заплатити різну ціну; це зумовлює й тривалість цивілізаційної суб'єктності. Так, наприклад, СРСР за часів Сталіна мав цивілізаційну суб'єктність, проте трималася вона на граничному придушенні свободи і гідності людини, а тому така цивілізаційна суб'єктність почала руйнувати себе зсередини.

Отже, особливої ваги сьогодні набувають інтегрально-світоглядні підходи, які не лише описують специфіку України як цивілізаційного феномену, а й актуалізують стратегічний вихід української культури та цивілізації на світовий рівень, що дозволяє нашій країні позбутися статусу «цивілізації буферу між Сходом і Заходом» [1]. Серед цих підходів особливу увагу привертають ідеї В. І. Вернадського – першого президента Академії наук України, геніального вченого і філософа. Це передусім концепція «ноосфери» – сфери розуму, яка, на думку В. І. Вернадського, еволюційно постає після геосфери (неживої природи) та біосфери (живої природи) [2].

З нашої точки зору, ця концепція є доволі значущою не лише для філософії і навіть гуманітаристики в цілому, а й для всього українського соціуму, який зараз вибудовує свій цивілізаційний проект. Ми вважаємо, що в модернізованому вигляді концепція ноосфери може бути розвинута в концепцію ноосферної цивілізації – цивілізації розуму, консолідації і консенсусу [3].

Нижче ми спробуємо окреслити висхідні принципи і параметри такої цивілізації більш докладно, ніж робили у попередніх публікаціях, і показати, що лише ініціюючи ноосферну цивілізацію, Україна здатна набути справжню цивілізаційну суб'єктність у світі. А поки що звернемося до проблеми обґрунтування висхідного поняття «ноосфера».

Поняття «ноосфера»: заперечення та відповіді

Нагадаємо, що поняття «ноосфера» в координатах учення В. І. Вернадського описує наступний щабель розвитку нашої планети після становлення геосфери та біосфери і, по суті, є сферою розуму, в якій подолано людську деструктивність і на особистісному, і на соціальному рівнях. У критиків теорії ноосфери є два головних заперечення проти неї, які тісно переплітаються між собою:

1) теорію ноосфери емпірично не підтверджено, а отже, вона є майже релігійним (езотеричним) вченням;

2) саме поняття ноосфери суперечить природі людини, а тому є утопічним.

Одним з типових представників такої критичної позиції є В. Кутирев, який стверджує, що вчення про ноосферу від самого початку несло в собі елементи утопії, адже в ньому аксіологічні і онтологічні підходи переплелися без розмежування. Ноосфера як індивідуальна і соціальна гармонія, на його думку, це – сцієнтистський корелят соціально-політичних утопій і більш ранніх мрій про рай [4].

Відповідаючи на перше заперечення, слід передусім навести влучне висловлювання В. І. Вернадського, що наукова гіпотеза завжди виходить за межі фактів, які послужили основою для її побудови [2]. Це тим справедливіше, чим більше ми звертаємося до буття людини, яке завжди постає як «відкритий проект»; кожен з фактів людського буття є тенденцією, в якій закладено безліч можливостей. Це рівною мірою стосується і людини, і людства.

З іншого боку, можна стверджувати, що містичний сенс у поняття ноосфери було закладено не В. І. Вернадським, а професором математики університету Сорбонни Едуардом Леруа, який, власне, і ввів поняття «ноосфера», трактуючи її в дусі неоплатонізму Плотіна та інтуїтивізму А. Бергсона як «мислячу» оболонку нашої планети, яка формується людською свідомістю. Е. Леруа прийшов до цієї ідеї спільно зі своїм другом палеонтологом і філософом П'єром Тейяром де Шарденом, автором відомого «Феномену людини», але зазначав, що ідея ноосфери ґрунтувалася на лекціях з геохімії, які В. І. Вернадський у 1922/1923 рр. читав у Сорбонні.

<...> REFERENCES [СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. Pyrozhkov S.I., Khamitov N.V. Civilization project of Ukraine: from ambitions to real opportunities. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2016. (6): 45. <https://doi.org/10.15407/visn2016.06.045>

[Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей. *Вісник*

НАН України. 2016. № 6. С. 45—52.]

2. Vernadsky V.I. *Scientific Thought as a Planetary Phenomenon.* (Moscow: Nauka, 1991).

[Вернадский В.И. *Научная мысль как планетное явление.* М.: Наука, 1991.]

3. Pyrozhev S.I., Khamitov N.V. Ukrainian society on the path of consolidation. Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr. 2017. (11):43. <https://doi.org/10.15407/visn2017.11.043>

[Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Українське суспільство на шляху консолідації. Вісник НАН України. 2017. № 11. С. 43—52.]

4. Kutyrev V.A. Utopian and real in the doctrine of the noosphere. Priroda. 1990. (11): 3.

[Кутырев В.А. Утопическое и реальное в учении о ноосфере. Природа. 1990. № 11. С. 3—10. http://russianway.rhga.ru/upload/main/93_Kutyrev.pdf]

[Повний текст](#)